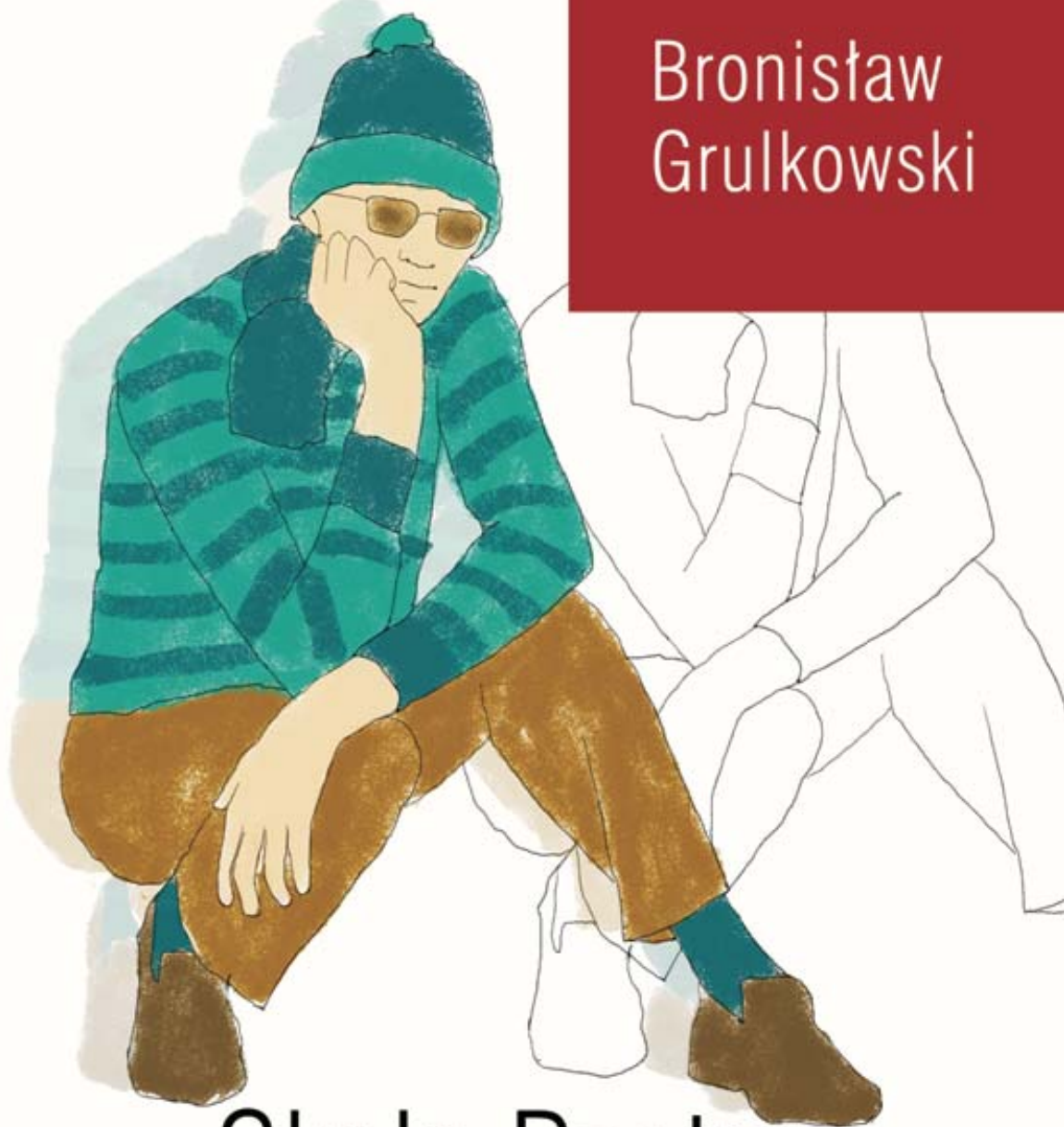

Bronisław
Grukowski

Skala Postaw
Być i Mieć

Podręcznik

Skala Postaw Być i Mieć.
Podręcznik

Bronisław Grulkowski

Skala Postaw Być i Mieć.
Podręcznik

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2007

© Copyright by Bronisław Grulkowski, 2007
© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007

Recenzent:
prof. dr hab. Zenon Uchnast

Redakcja wydawnicza:
Danuta Porębska

Adiustacja:
Beata Bednarz

Projekt okładki:
Ewa Beniak-Haremska

978-83-7308-853-5

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie I, Kraków 2007

Spis treści

Wstęp	7
1. „Być” i „mieć” w filozofii i psychologii	11
2. Określenie postaw „być” i „mieć”	13
3. Skala Postaw Być i Mieć (SPBiM)	15
3.1. Etapy konstruowania metody	16
3.2. Wskaźniki wartości diagnostycznej Skali Postaw Być i Mieć	19
4. Wyniki wybranych badań z zastosowaniem SPBiM	28
4.1. Postawy Być i Mieć a osobowość	28
4.2. Przeżywanie czasowości w postawach „być” i „mieć”	32
4.3. Orientacje egzystencjalne a postawa wobec śmierci	36
4.3. Postawy „być” i „mieć” a inne zmienne psychologiczne	39
Zakończenie	41
Bibliografia	43
Summary	49
Aneks	51

Wstęp

Problematyka określana pojęciami „być” i „mieć”¹ jest podejmowana w różnym znaczeniu i w ramach różnych teorii, w wielu dziedzinach ludzkiego poznania. Zajmowali się nią filozofowie (np. Marcel, 1986, 1984; Mounier, 1964; Tarnowski, 1986). Rozróżnienie „być” i „mieć” jest obecne w społecznym nauczaniu Kościoła (np. Jan Paweł II, 1979, 1982) i w pracach teologów (zob. np. Aubert, 1986). Jest to także przedmiot zainteresowania socjologów i pedagogów (Dudzikowa, 1985; Mariański, 1990, 1997; Zacher, 1980) oraz psychologów (Cekiera, 1992; Chlewiński, 1991; Fromm, 1989; Grulkowski, 1995, 1996a, 1996b, 1998a, 1998b, 1999, 2000; Grulkowski, Skwierawska-Stoltmann, w druku; Kozielski, 1987; Muller, 1987; Popielski, 1987; Simons, Dewitte, Lens, 2000; Staehelin, 1969).

Kwestia ta budzi także szerokie zainteresowanie społeczne. W okresie wielu przemian społecznych, ekonomicznych i kulturowych, kryzysu moralnego i ekologicznego, dominacji „cywilizacji konsumpcji” (Fromm, 1989) liczni autorzy odwołują się w analizie egzystencjalnej sytuacji człowieka do

¹ Stosowanie pojęć „być” i „mieć” połączonych spójnikiem „i” może być mylące: może sugerować, że chodzi o postawy różnego typu, w których ludzie realizują zarówno „być”, jak i „mieć”. Tymczasem pojęcia te rozumie się tu opozycyjnie: zakłada się, że ludzie są zorientowani albo na „być”, albo na „mieć”. Być może poprawniejsze byłoby więc nazwanie opisywanej tu metody „Skalą Postaw Być lub Mieć”. Taka nazwa byłaby jednak także w jakimś sensie wieloznaczna. Można byłoby na przykład pytać, czy mierzy wiele postaw „być” i wiele postaw „mieć”. Z kolei nazwanie metody „Skalą Postawy Być lub Postawy Mieć” byłoby niezręczne językowo. Mimo więc pewnych kontrowersji i dyskusji autor zdecydował się na pozostanie przy dotychczas stosowanej nazwie swojej metody (Grulkowski, 1995, 1996a, 1998b). Dodatkowym argumentem za takim rozwiązaniem jest występowanie tych pojęć w literaturze połączonych najczęściej właśnie spójnikiem „i” (zob. np. Dudzikowa, 1985; Jan Paweł II, 1979; Marcel, 1986; Oleś, 2000, 1989; Staehelin, 1969; Tarnowski, 1986; Wulff, 1999).

rozdzielenia, rozumianych opozycyjnie, „być” i „mieć” (zob. np. Jan Paweł II, 1979, 1982).

Temat ten długo nie był jednak przedmiotem badań empirycznych. Można, co prawda, wiele różnych badań socjologicznych interpretować w kategoriach „być” i „mieć” (zob. Galor, 1989; Wasilewski, 1986), ale badania te nie dotyczyły bezpośrednio tego rozdzielenia. Podobnie można przedstawiać wyniki wielu empirycznych badań psychospołecznych odnoszących się prawdopodobnie do obszarów bliskich rozdzieleniu „być” i „mieć”. Można tu wymienić badania dotyczące tożsamości pragmatycznej i pryncypialnej (zob. np. Skarżyńska, 1991), mentalności i ukrytych założeń normatywnych (zob. Koralewicz, Ziółkowski, 1991; Kręzlewski, 1990; Reykowski, 1990a, 1990b; Skarżyńska, 1990; Ziółkowski, 1990).

Wśród badań ściśle psychologicznych można wskazać na badania dotyczące sformułowanej przez Melvina Lenera teorii sprawiedliwego świata (zob. np. Collins, 1974; Doliński, 1989a, 1989b; Zuckermann, Gerbasi, 1977). Szczególnie interesujące są w tym obszarze, z uwagi na bezpośrednie odwołania do rozdzielenia „być” i „mieć”, badania Piotra Olesia nad wartościowaniem (1989, zob. 2000). Wskazują one na istnienie ważnych różnic osobowościowych między osobami zorientowanymi na „być” i ludźmi ukierunkowanymi na „mieć”.

Badania dotyczące wprost rozdzielenia „być” i „mieć” pojawiły się w Polsce w połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Związane jest to z opracowaniem przez Bronisława Grulkowskiego Skali Postaw Być i Mieć (SPBiM) (Grulkowski, 1995). Postawę „być” i postawę „mieć” wiązano w tych badaniach z różnymi zmiennymi: poczuciem sensu życia (Grulkowski, 1998b), potrzebami (Grulkowski, 1996a), obrazem siebie (tamże), noetycznością (tamże), wartościowaniem (Grulkowski, 1995), czasowością (Grulkowski, 1999; Waszczuk, 2000), religijnością (Bartos, 1998), obrazem świata przekazywanym w mediach i grach komputerowych (Braun-Gałkowska, Ulfik, 2000). Pojawiły się prace magisterskie, które napisano na podstawie badań przeprowadzanych za pomocą Skali Postaw Być i Mieć (zob. np. Haszczak, 1998; Plago, 1997; Waszczuk, 2000). Do rozdzielenia „być” i „mieć”, już opartego na wynikach badań empirycznych, zaczęto odwoływać się w interpretacji badań dotyczących innych obszarów (Skrzypińska, 2002).

Wskazane powyżej fakty całkowicie uzasadniają potrzebę wydania monografii poświęconej prezentacji Skali Postaw Być i Mieć (zob. Grulkowski,

1995). Celem niniejszego opracowania jest charakterystyka tego narzędzia badawczego pod kątem teoretycznym i psychometrycznym, przybliżenie go szerszemu gronu psychologów i innym osobom zainteresowanym tym zagadnieniem.

1. „Być” i „mieć” w filozofii i psychologii²

Problematyka „być” i „mieć” jest wieloaspektowa i interdyscyplinarna. Szczególne zainteresowanie wzbudziła ona jednak wśród filozofów (egzystencjalizm i personalizm) i psychologów (psychologia egzystencjalna) z uwagi na:

- ich antropocentryzm (zob. Zięba, 1985, kol. 673);
- ujmowanie człowieka w jego relacji do świata (zob. Hall, Lindzey, 1990, s. 291 i n.; Uchnast, 1987, s. 90; Wawrzyniak, 1985);
- podkreślanie podstawowego znaczenia wolności i odpowiedzialności człowieka (Binswanger, 1958, s. 195; Camus, 1965, s. 415; Copleston, 1981, s. 102; May, 1989, s. 144; Płużek, 1991, s. 62; Popielski, 1987, s. 28–33);
- wskazanie na fakt, że człowiek może istnieć autentycznie lub nieautentycznie (egzystencjalizm: zob. np. Berdyaev, 1939; Camus, 1965; Copleston, 1981; Heidegger, 1994; Jaspers, 1947), osobowo lub nieosobowo (personalizm: zob. np. Buber, 1992; Frankl, 1984; Fromm, 1989; Maritain, 1988; May, 1989; Mounier, 1964).

Na rozróżnienie „być” i „mieć” jako pierwszy wskazał Gabriel Marcel (zob. Tarnowski, 1986, s. 40). Francuski egzystencjalista zauważa:

[...] j e s t e ś m y [podkr. G. M.], cały problem polega na tym, by wiedzieć, jakie mamy zająć stanowisko wobec całokształtu rzeczywistości (Marcel, 1986, s. 30, por. s. 76–77).

Postawy „być” i „mieć” są więc najbardziej podstawowymi ustosunkowaniami wobec świata. Człowiek o postawie „być” doświadcza, że świat jest darem i wezwaniem, apelem do wyjścia poza siebie, do przekraczania siebie, do wyjścia ku Komuś względem siebie i świata transcendentnemu (Marcel,

² Na ten temat zob. szerzej: Grulkowski, 1996b, 1998a.

1984, s. 22). W postawie „mieć”³ dominuje zaabsorbowanie sobą, zahamowanie wobec wezwania płynącego ze świata, szczególnie od innych ludzi (Marcel, 1986, s. 59–63)⁴. W postawie tej dominuje „gwałtowne pragnienie posiadania świata, niepozostawienia niczego poza własnym zasięgiem” (tamże, s. 201). Postawy „być” i „mieć” przejawiają się w stosunku do różnych aspektów rzeczywistości (zob. Grulkowski, 1996a, 1998a): wszechświata (Marcel, 1984, s. 13–15, 122, 146–150), przyrody (Marcel, 1986, s. 197–198), przy-

³ W tym miejscu trzeba mocno podkreślić, że Marcel przez „mieć” rozumie postawę, w której posiadanie, zwłaszcza rzeczy materialnych, jest celem samym w sobie: człowiek zdobywa je, żeby przez fakt ich posiadania potwierdzić własną wartość. Ta forma posiadania rzeczy materialnych degraduje człowieka osobowościowo. Istnieje jednak takie podejście do posiadania dóbr materialnych, gdzie rzeczy są traktowane instrumentalnie jako środki do życia i twórczości. Jak podkreśla Marcel, tego rodzaju posiadanie nie prowadzi do unicestwienia, ale do sublimacji ludzkich przeżyć, staje się twórcze, przemienia się w byt (Marcel, 1986, s. 142–143). Pierwsza forma posiadania jest przeciwieństwem „być” i tylko ona jest rozumiana przez nas jako postawa „mieć”. Jej też dotyczą wszystkie powyższe analizy. Natomiast druga forma posiadania nie jest przeciwieństwem postawy „być”, przeciwnie, w pewnym sensie jest jej koniecznym warunkiem (zob. Muller, 1987, s. 137–138). Tę formę posiadania nazwiemy „mieć” egzystencjalnym. Oczywiście między „mieć” jako postawą i „mieć” egzystencjalnym istnieją liczne powiązania i przypuszczalnie bardzo łatwo „mieć” egzystencjalne przechodzi w „mieć” jako postawę, zwłaszcza przy materialnej biedzie albo bogactwie, a także przy dłuższym czasie koncentracji na „mieć” egzystencjalnym (np. bezrobocie) oraz w sytuacji dużego rozdźwięku między aspiracjami typu konsumpcyjnego (rozbudzonymi przez np. reklamę, porównywanie siebie z sąsiadami itp.) i możliwościami ich realizacji.

⁴ Wobec częstego, zwłaszcza historycznie patrząc, wśród myślicieli marksistowskich, interpretowania myśli Gabriela Marcela na temat postawy „być” jako odrzucającej wszelkie rzeczywiste posiadanie rzeczy materialnych (zob. np. Galor, 1989; Kossak, 1961) i ogólniejszej tendencji do traktowania postawy „mieć” jako zorientowanej wyłącznie na zdobywanie wartości materialnych (zob. np. Koziński, 1987), należy w tym miejscu zdecydowanie podkreślić, że Marcel nie tyle krytykuje samo posiadanie rzeczy materialnych czy stosowanie techniki (Marcel, 1984, s. 64), ile pewną psychiczną (duchową) postawę „posiadania” względem nie tylko rzeczy materialnych, ale też siebie samego, innych ludzi, przyrody, wszechświata (tamże, s. 64, 117–118, 201). Przy takim rozumieniu postawy „mieć”, polegającej nie tyle na faktycznym posiadaniu czy dążeniu do posiadania rzeczy materialnych, ile na pewnym typie podstawowego ustosunkowania się do świata, można nie mieć rzeczywiście żadnych bogactw czy dóbr materialnych, a mimo to być człowiekiem o postawie „mieć”. Można bowiem, jak mówi Marcel, „mieć, nie mając” (Marcel, 1986, s. 116). Tak też (jako pewien typ postawy wobec świata, a nie tylko wartości materialnych) rozumieją postawę „mieć” liczni komentatorzy myśli Marcela (zob. np. Gallagher, 1962; s. 53–58; Mounier, 1964, s. 53; Rainho, 1955, s. 40–41; Tarnowski, 1986).

szłości (Marcel, 1984), nieuniknionego cierpienia (Marcel, 1986, s. 73–99), innych ludzi (Marcel, 1984, 1965) i siebie samego (Marcel, 1984, s. 186).

Na terenie psychologii najbardziej rozbudowaną teoretycznie koncepcję postaw „być” i „mieć” przedstawił Erich Fromm (1989).

Używając pojęć „być” lub „mieć” [...] – mam na myśli dwa podstawowe sposoby istnienia, dwa różne rodzaje orientacji wobec samego siebie i wobec świata, dwa różne rodzaje struktury charakterologicznej, z których dominacja jednej określa całość tego, co człowiek myśli, czuje i jak działa (tamże, s. 36).

Postawę „być” określa Fromm jako

[...] sposób życia, w którym nic się nie ma i nie chce się nic mieć, lecz jest się pełnym radości, wykorzystuje się twórczo swoje zdolności i jest się jednością ze światem (tamże, s. 33).

W postawie natomiast „mieć”

[...] stosunek do świata to obejmowanie w posiadanie i posiadanie, stosunek, w którym chce się wszystkich i wszystko, łącznie ze sobą samym, uczynić swoją własnością (tamże, s. 61)⁵.

2. Określenie postaw „być” i „mieć”

Na podstawie analizy literatury filozoficznej i psychologicznej można przyjąć, że „być” i „mieć” to dwie przeciwstawne postawy wobec całokształtu rzeczywistości⁶. Takie rozumienie „być” i „mieć” występuje w literaturze

⁵ Należy podkreślić, że Fromm pisze tu o tzw. „mieć” charakterologicznym, rozumianym jako żądza posiadania (przeciwieństwo „być”) i wyraźnie odróżnia je od „mieć” instrumentalnego (egzystencjalnego), niezbędnego do przeżycia i zaspokojenia potrzeb swoich i innych ludzi [zob. Fromm, 1989, s. 61, 65; zob. też podobne rozróżnienie u Marcela (np. 1986, s. 132–143) i uwagi na ten temat w poprzednich przypisach].

⁶ Jak wynika z przeglądu literatury filozoficznej i psychologicznej, istnieje zgodność wielu autorów co do tego, że „być” i „mieć” to najbardziej podstawowe sposoby ustosunkowania się do całokształtu rzeczywistości. Jednak mimo tej zgodności co do ogólnych określeń istnieje wielka różnorodność definicji i sposobów rozumienia „być” i „mieć”. Najczęściej pisze się o „być” i „mieć” jako dwóch odmiennych i przeciwstawnych hierarchiach wartości (zob. np. Dudzikowa, 1985, s. 40, 113–114; Koziński, 1987, s. 50–51; Oleś, 1989, s. 154–156). Niektórzy autorzy traktują „być” i „mieć” jako dwie przeciwstawne postawy (zob.

Niedostępne w wersji demonstracyjnej.

Zapraszamy do zakupu

pełnej wersji książki

w serwisie

